

ՄԵԼԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կես տարվան 6 ռուբ.
Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция «Мшакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տ է Լ Է Ք Օ Ն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ տօն օրերէն).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լիզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տ է Լ Է Ք Օ Ն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Եղիարեթ Ղազարեան, Նատալիա Ստեփանեան, Սօֆիա եւ Նինա Գրիգորեաններ
եւ Սիմէօն Գրիգորեան Շահնազարեանները ցաւօք սրտի յայտնում են իրանց ծանօթնե-
րին եւ բարեկամներին՝ առաջինը թողան, երկրորդը դատեր, վերջինները քրոջ՝ Թանգա-
գին եւ անմոռանալի

Հ Ե Ղ Ի Ն Ե Ի

մահը, որ տեղի ունեցաւ երկարատեւ հիւանդութենից յետոյ: Ամբիճքը յուլիսի 7-ին,
ուրբաթ օրը, երեկոյեան 7 ժամին, յուղարկաւորութիւնը յուլիսի 8-ին, չարաթ օրը, ա-
ռաւօտեան 9 1/2 ժամին իր ընկալարանից, որ գտնվում է Էկզարայա հրապարակի վրա,
№ 7 տան մէջ դէպի Զիգրաչէի ս. Աստուածածնի եկեղեցին: Թաղումը—Սոջիկանքի
գերեզմանատանը:

1—1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հարստութիւններ պահպանելու հոգս—Ներ-
քին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Մամուլ. Մատենագրու-
թիւն. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒ-
ԹԻՒՆ. Արտաքին լուրեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.
Հայկական տպագրութիւն:

ՀԱՐՏԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՊԱՀՊԱՆԵԼՈՒ ՀՈԳՍ

Մասնաւոր մարդիկ յաճախ անկարող են
լինում մտածել հանրային շահերի մասին
եւ աչքի առաջ ունենալով միայն իրանց
անձնական յարմարութիւնները եւ օգուտ-
ները, թոյլ են տալիս իրանց մի շարք
գործողութիւններ, որոնցից փաստվում է
ընդհանուր դրժը: Մասնաւոր սեփականա-
տէրերը, օրինակ, ցանկանալով շահագոր-
ծել իրանց կալուածքներում գտնվող աւե-
տաւները, անխնայ կտորուտ են նը-
րանց, չը մտածելով այն բանի մասին, որ
անտառների կտորները եւ ոչնչացնելուց
պակասում է այդ անտառներից բխող
և նրանց միջով հոսող աղբիւրների եւ գետե-
րի ջուրը: Անկասկած, երբ ամբողջ մի ըն-
դարձակ անտառային շրջանում ոչնչանում
է միայն մի կտոր անտառ, դրանով դեռ
զգալի փաստ է կարող տեղի ունենալ շրը-
րակալքում, բայց երբ ամեն մարդ կը սկսէ

ոչնչացնել իր անտառը, այն ժամանակ
շատ կարճ միջոցում ընդարձակ տարածու-
թիւն կարող է մերկանալ եւ առաջացնել
անմխիթար հետեւանքներ:

Նորերս կարգադրութիւն եղաւ, որ
Անգրկովկասում գտնվող մասնաւոր ան-
տառները, արքունական անտառների օրի-
նակով, պէտք է անտառային վարչութեան
հսկողութեան ենթարկվեն: Այդ անտառ-
ները պէտք է կտրատվեն որոշ սխտանով
եւ կարգով, որպէս զի անտառը չը պառ-
վի եւ կտորած տեղերում նա վերա-
կանգնվի որոշ ժամանակամիջոցից յետոյ:
Անտառը ենթարկվելով կանոնաւոր տնտե-
սական կարգերի ազդեցութեան, կը դառ-
նայ մի հարստութիւն, որը չի փանայ եւ
կամաց կամաց շահագործվելով՝ կը տա
տարեկան որոշ շահ:

Անտառների գոյութիւնը ոչ միայն պահ-
պանում է անտառների մէջ եղած ջրերը,
այլ եւ աւելացնում է նրանց քանակու-
թիւնը, գրաւելով անձրեւաբեր ամպեր եւ
մեղմացնելով օդը շրջակայ տեղերում:
Մասնաւոր անգրկովկասի եւ մեծ օգուտ-
թիւն են հասցնում անտառները այնպիսի
տեղերում, որոնք անյարմար են ուրիշ
բոյսերի եւ մշակութեան համար, օրինակ,
լեռնադէղեր, քարոտ հողեր եւ ձորամե-
ջեր:

Մեծ գիտնք, որ մասնաւոր սեփակա-

նատերերից շատերն ամենեւին գոհ են
նոր կարգադրութիւնից եւ շտապում են
իրանց անտառները կտորել, քանի որ
դեռ է հաստատվել պաշտօնական հսկո-
ղութիւն: Սակայն դա մեծ սխալ է: Ան-
տառատերերը պէտք է ուրախ լինեն, որ
այդ եղանակով զոնէ կաջողվի մոյցնել ան-
տառապահութեան հիմունքները նրանց
կայունացնելու եւ անտառային տնտե-
սութիւնը կը ստանայ զոյութեան ի-
րաւունք:

Անկասկած, աւելի լաւ կը լինէր, որ կա-
լուածատերերը իրանք վաղօրօք հոգային
իրանց ձեռքին եղած հարստութեան մա-
սին եւ մոյցնէին կանոնաւոր տնտեսութիւն:
Բայց քանի որ այդ չը կայ եւ ընդհակա-
ռակը շատ խիստ է անտառների անխնայ
կտորելու եղանակը պէտք է գոհ լինել,
որ այդ անկարգ եւ անտնտես վիճակին
վերջ է դրվում:

Մեծ գիտնք, որ անտառային վարչու-
թիւնն էլ կարող է թոյլ տալ իրան ուրիշ
ծայրայեղութիւններ եւ անտառի շրջա-
նում թողնել այնպիսի հողեր, որոնք ա-
ւելի մեծ աջողութեամբ կարող էին դառ-
նալ բանջարանոցներ, արտեր եւ այգիներ,
աւելացնելով երկրի կուլտուրական հողերի
տարածութիւնը: Դա անտառն պահպանե-
լու խելացիութեան հարցն է, որ պա-
հանջում է յատուկ կազմակերպութիւն եւ
մանրամասն մշակած ծրագիր:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Վիեննայի «Հանդէս Ամսօրեայ» ամսագրի
մայիս—յունիս միացած համարները նոր ստա-
ցանք: Այս գրքի մէջ զօկտօր Վահրամ Թոր-
գոման մի փոքրիկ յօդուածով վերանորո-
գում է Պետրոս Դուրեանի յիշատակը, դնելով
Դուրեանի գերեզմանի, ինչպէս նաեւ նրա
կենդանի մօր պատկերները: Դուրեան հայոց

գործածած լեզուն աշխարհաբարն էր. Թարգ-
մանվում է մի անտեսական գիրք դարձնալ այդ
լեզուով. կամաց-կամաց երեւան են գալիս սի-
րոյ, վարդի, աշխարհային վշտի եւ ուրախու-
թեան երգեր, որոնց մէջ խոսողը աշխարհիկ
լեզուն է: Ամեն տեղ զգացվում է այս լեզուի
անհրաժեշտութիւնը, ամեն տեղ կատարվում է
սրա մրցութիւնը գրաբարի դէմ: Բայց ոչ ոք
չէր մտածում այդ խոչոր կրեւոյթի մասին. ե-
րեւան չեկան մարդիկ, որոնք ժամանակի պա-
հանջի Թարգոման հանդիսանալով, լեզուի բա-
րենորոգութեան հիմքը դնէին, մշակէին այ-
լաբարաբար գրականութեան համար: Անգի-
տակցաբար ըմբռնվում էր, որ գիրքը պէտք է
մօտեցնէր ժողովրդին եւ դրա միակ միջոցն է
չարհամարել նրա լեզուն: Բայց մի եւ նոյն
ժամանակ գրաբարն էլ իր տիրապետող իրա-
ւունքների մէջ էր մնում: Միշտ դէպքի անցնալը
նայով, միշտ պահպանողական հոգեւորակա-
նութիւնը, որ չարունակում էր գրականու-
թեան միակ սեփականատէրը մնալ, չէր էլ
զգում որ իր պաշտած, կանոնական լեզու
դարձած գրաբարը օրէցօր ընկնում է եւ օրէ-
ցօր պակասում է նրան հասկանալու պատ-
րաստութիւնն ունեցողների թիւը: Ամեն ինչ
թողնված էր ճակատագրի կամքին. պակասում
էին մարդիկ, որոնք խորազնին հայեացքի
տէր լինէին եւ կարողանային թափանցել այդ
երեւոյթի բուն պատճառների մէջ:

Եւ հետեւանք այն եղաւ, որ գրականու-
թեան լեզուն ներկայացնում էր մի շատ խղճալի,
անկերպարան գրութիւն. աշխարհաբարը մնում
էր անմշակ դաւառաբար, երեսի վրա գցած
հում նիւթ, իսկ գրաբարը անդադար աղճատ-
վում էր, աղքատանում, աշխատելով ցնցոտի-
ներով ծածկել իր կատարելապէս արհեստական
դարձած, կեղծ գոյութիւնը: Զրկվելով իր հին
հարստութիւններից, նա չէր գտնում վերա-

գրականութեան մէջ ամենահետադրական
գէղեցիկ մէկն է: Տաղանդաւոր բանաստեղծ էր
նա, բայց շատ կարճատեւ կիսանք ունեցաւ.
քսան տարեկան հասակում նրան կրանց գե-
րեզմանը, որին նա այնպէս սիրում էր եր-
գել: Դօկտօր Թորգոմանի նկարագրութիւնից
երեւում է, թէ որքան շատ էին սիրում պա-
տանի բանաստեղծին նրա թաղեցիները:

Տեսայ զայն այն, եւ քանի դժուարու-
թեամբ, տղայ էի, տաններքս նոր կը լմնը-
նէի. Իւսկիւտարի Նոր-Թաղի փողոցներում
մէջ լեզուած հոծ բազմութիւնը ճեղքելով
հազիւ հասալ Դուրեանին տունը. ասան
գործը ներսը խուռնեամ սպասող յուղար-
կաւորներու սրունքներն իմ ուսերովս քե-
րկով, սողացի ելայ այն սենեակը՝ ուր կը
հանգչէր Պետրոս եւ ուր այդ օրն ամբողջ
իւսկիւտարցին ելաւ: Դուրեանի ճակատը
վերջին անգամ համբուրելու, անոր խոնկ
դէմքը վերջին անգամ մըն ալ տես-
նելու: Այս օրուան պէս կը յիշեմ եւս անոր
դէմքը, մեռելի դէմք մը չէր այն, այլ հրեշ-
տակի, որ կը նիւնէր. ցուցամաստ դողդո-
ղալով դպցուցի անոր, թաց էր եւ ունէր
ճակտին վրա մաղերուն մէջ, բերքուն ծայրը
եւ երեսին վրա, մայրենի ու հայրենի աչքերէ
հոսած հոծ կայական, որք այնպէս մը կը
կենային, իբրեւ թէ մարգարայեւ պսակ մը
հոն յօրինէին: Աչքին առջեւ է դեռ անոր
փակ աչքերը, որք կարծես թէ յանկարծ նո-
րէն բացուել կուզէին, անոր ճակատը որ
հիմայ ոտանաւոր մը պիտի խորէր. միտքս են
տակաւն անոր վեր վեր անտարուած սեւ.
մաղերը, որք կը փայլէին, տօգոյն չթափն-
ները, որք ժպտացոյց դիմերու մէջ ստառ
էին, եւ ամբողջ հասակը, որ հսկայ նոճի
մըն էր կարծես չըջած ու պառկած:

Մահվան այս պատկերը տեղի է ունեցել
28 տարի առաջ: Եւ երբ նա այսօր էլ այդքան
վառ է մնացել ակնաստեսի յիշողութեան մէջ,
դա մի խոչոր նշան է, որ բանաստեղծը դեռ
մեռած չէ, դեռ ապրում է իր հասարակու-
թեան մէջ: Հէնց այս հանգամանքն ենք մենք
ուզում ընդգծել այստեղ. հայը մոռացկոտ է.
իր գործիչներին, իր դաստիարակներին յիշել
չէ սիրում եւ, որ գլխաւորն է, չէ էլ հասկա-
նում, որ դա յանցանք է:

*

կենդանութեան որ եւ է նոր նիւթ: Հայը իս-
կապէս չունէր գրական լեզու, որ լինէր հա-
րուստ, արտայայտիչ. թէ գրաբար եւ թէ աշ-
խարհաբար միատեսակ ողորմելի էին: Եւ սա-
կայն լեզուն է մի ազգի սիրտը, կենդանու-
թեան կրակը: Շատ հասկանալի է, որ իր տա-
նը չունենալով ընդհանուր գործածական, ձկուն
լեզու, հայը պիտի դիմէր օտարին եւ նրա լե-
զուի մէջ գտնէր ճաշակ, նրբութիւն: Հայի պէս
մի ենթարկվող, ցրեւցան ազգ երկար ժամա-
նակ ոչինչ չէր ստանում իր մայրենի լեզուով
եւ սովորում էր արհամարհել նրան:

IV

Այս էր առաջին անգամ տպագրական մա-
նուկ ստացած հայի երկար անցնալը: Իսկ ինչ
էր ինքը, XVI դարը:
Բաղադրական հանգամանքները փոխված են:
Ամենապիտանունն այն է, որ Միջին-Ասիայից
այլ եւս չեն դուրս գալիս դէպքի արեւմուտը
տեղափոխվող ազգեր: Այլ եւս գոյութիւն չու-
նեն այն բազմաթիւ մանր ու մեծ իշխանապե-
տութիւններն ու ինքնակալութիւնները, որոնք
վրայում էին Հնդկաստանի եւ Միջերկրական
ծովի միջեւ, անդադար ընդհարվում էին մի-
մեանց հետ, ոչնչացնում էին իրար, բարձրա-
նում, ընկնում: Արեւմուտքում այդ իրարան-
ցումների մէջ գլուխ էր բարձրացրել Օսմա-
նեան պետութիւնը, որ կանկոյտ ասիական
մանր-մունք անկախութիւնները, անցել էր Եւ-
րոպա, ջնջել էր Բիւզանդիան, Բալկանեան թե-
րակղզու պաւստական պետութիւնները եւ իր
ահեղի ոյժով ստրապի էր ներշնչում արեւ-
մտեան ազգերին: Դեռ օսմանեան նուաճում
ները չէին վերջացել Ասիայի կողմերում, երբ
XVI դարի հետ միասին այդ վիթխարի բռնա-
կալութեան կողքին լոյս ընկաւ մի նոր մեծ
պետութիւն: Դա Պարսկաստանն էր, որ ոչնչ-
չացրեց տեղական իշխանութիւնները, վերա-

Իր գրական գերեզմանը յիշենքուհու համար Աւետիք Արամյաննայն «Մուրճի» վերջին համարում էլի ստիպված է եղել դիմել իր պարկազուկի միանման «նշխարներին»։ Հազար եւ հազար անգամ խղճալի մարդը ասել է, թէ ինքը հայոց ազգի փրկիչն էր, լոյսն էր, մարգարէն, առաքեալը, պատգամախօսը, քուրմը, մեծաւորը, ամեն ինչ, ամեն բան, բայց էլի սիրտը չէ հովաքել, էլի եւ էլի «նշխարներ» է արձակում, քանի որ զեռ պարկազուկ ունի թեւի տակ։ Չէ եղել հասարակութիւն, «Մուրճին» է ստեղծել, չէ եղել արթուն միտք, «Մուրճն» է սթափեցրել ամենքին։ Եւ այսպիսի ֆրազներով գլուխ ունցրած մարդը չէ զգում, որ ծիծաղ է յարուցանում հէնց նրանով, որ խոստովանում է, թէ իր այդ աննման, լոյսի կտոր «Մուրճը» 1890 եւ 1892 թւականներին ունէր ընդամենը 200 բաժանորդ եւ միայն 1899-ին մօտ 400, եթէ այդ խոստովանութեան մէջ մի քիչ էլ առաջ գնար այդ անուկի «եկեմ» մարդը, կասէր եւ այն, որ այդքան ընթերցողներն էլ ճարձիկ են մեծ դժուարութիւններով — խմբագրական անդորրագրերը դնէ դուռ, խանութի խանութ ման անկողի, ազգասիրտար «սաղաքներով»։ Սա անշուշտ գրական վիթխարի տաղանդի նշան է, թէ եւ նորմալ մտածողութեան տէր մարդի համար պիտի պարզ պայայտյոյ լինէր, որ այդքանին էր արժանի աստուր տափակութիւնը, գրական ամենազգուշելի անազնութիւնը, «նշխարներով» լի պարկազուկը, իր մեծութեան մասին ասման օր երազներ տեսնող խմբագիրը անցեալ տարի պապանձվել, երբ կային վանի հոգեւ զանաւորութիւնները, ճանաչեան, ճարտարանա Պատման ասն էր, որ «Մշակն» էր խօսիկ զրանց մասին, իսկ «Մշակն» ասածներին Արամյաննայն պարտաւոր է հակառակվել, թէ եւ նոյն իսկ յիշարութիւններով։ Միայն այժմ, մի տարի անցնելուց յետոյ, պապանձված պարտը ողորմելի կերպով կրկնում է այն, ինչ ասել է «Մշակը»։ Բացի խղճահարութիւնից, այսպիսի մի հրապարակախօսը կարող է ուրիշ որ եւ զգալուով յարուցանել խղճալով այդ ամեն կողմից խեղճ մարդուն, մենք կը կամենայինք օգնել նրան եւ մի գործում։ Յայտնի է, որ տեղական լրագրիները բաւական խոշոր նուիրատուութիւններ հաւաքեցին երկրաշարժից վրէժակալներին համար։ Արամյաննայն, քաղաքացիներ անկողի թիֆլիսի գլխաւոր կոմիտեանի հաշիւից, յիշատակել է նոյն իսկ նրանց, որոնք նուիրել են 1000-ական ռուբլի, մինչդեռ նոյն հաշիւից երեւում է, որ «Тифлисский Лист» լրագիրը հաւաքել է 17 հազարից ասել է, եւ ասկայն այդ յիշարները չեն յիշատակված։ Հասկանում ենք Արամյաննայնի հոգեւրանութիւնը. չէր կարելի լրագիրները մէջ բե-

կանգնել Սասանանների գահը։ Այդ գործը կատարողները դարձեալ թիւրք յեղերն էին, բայց նրանց հիմնած գահը պարսիկների համար էլ ազգային դարձաւ, քանի որ պետական կրօն հրատարակվել պարսիկներին ազգային կրօնը — չիա իսլամը։ Կարելի էր կարծել, թէ այդ երկու յեղակից եւ նոյն իսկ կրօնակից մեծ պետութիւնները կը բաւականանային այն լայնարձակ տարածութիւններով, որոնք նրանց բաժին էին ընկել։ Բայց այդպէս չեղաւ երկու հարեաններին անշատում էր կրօնական խորին ատելութիւնը, որ մոռացնել է տալիս նոյն իսկ յեղական կապը։ Թիւրքերին, իբրեւ ուղղափառ իսլամի ներկայացուցիչ, իբրեւ սիւննի աշխարհի հրամանատար, չը կարողացաւ համբերել, որ իր կողքին մեծանայ ու զարգանայ չիա ազանաւորներին հիմնած պետութիւնը։ Եւ զեռ Պարսկաստանը չէր կարողացել մի փոքր շունչ առնել իր նոր գահի շուրջը, կրք սկսվեցին պարսկա-թիւրքական պատերազմները։ Կրօնի վրածած ատելութիւնը կատաղի է լինում եւ երկար չէ մոռացվում։ Պարսկա-թիւրքական պատերազմները շարունակվելին երեք դար եւ նրանց վերջին գործողութիւնը կատարվեց XIX դարի առաջին շրջանում։ Հայաստանը բաժանված էր երկու հակառակորդների մէջ եւ այդ պատերազմների դաշտ հանդիսացաւ այդքան երկար ժամանակ։ Հին դժբախտութիւնը, ուրեմն, շարունակում էր ճնշել հայ ազգը։ Կուղիները պետութիւններն էին, իսլամ կրօնի երկու հատուածները, բայց ամենամեծ զրկանքներ կրողը հայ ժողովուրդն էր, թէ եւ մեղքը չունէր մէջ տեղի նա վաղուց ուղիղ էր մի աչքով նայել բոլոր մահմեդական բռնակալութիւններին, որոնք այս ու այն կողմից գալիս էին իրանց լուծը նրա վզին գցելու։ Տարբերութիւններ դնել այդ բռնակալու-

րեկ, որովհետեւ այդ դէպքում պէտք էր յիշել եւ «Մշակը», իսկ սա, ինչպէս յայտնի է, հանգստութիւն չէ տալիս Արամյաննայնին, թէ եւ «Մշակն» է նրա միակ բարերարը, իբրեւ նրա փոքրիկ մտքին նիւթ տուող մի լրագիր, առանց որի «Մուրճի» երկնահանձար խմբագիրը մի տառ չէր կարող գծել իր «գրական գործունէութեան» ընթացքում։ Ինչ եւ է, խղճալով Արամյաննայնին, մենք խորհուրդ ենք տալիս նրան զոնէ այսուհետեւ երկխոսութիւն չունել, իր երկու ու կէս ընթերցողներին յայտնել, թէ ինչ է արել պարբերական մամուլը ժողովրդական աղէտի ժամանակ. մենք նրան ազատում ենք մեր լրագիրը յիշելու պարտաւորութիւնից, երբ հոգու փոքրութիւնը այդ աստիճանին է հասել։

Ի վերջոյ մի հատ կուրիօզ եւս։ Արամյաննայն խոստովանում է, որ եթէ ինքը այն չէր, ինչ պիտի լինէր, պատճառներից մէկն էլ Բագուն է։ Բագունին ինչպէս չը յիշէ Կրիստի այս խօսքերը։—

Թէ վերջինից մէկը վեր դունչըդ, Թէ ինչը աչքերըդ կը տեսնէին, Որ կաղիներն իմ վրաս կը բռնանին։

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ո Դ Թ Ի Դ

Բժ. Ա. Բուդուգեան. Մեր նեարդերը. 109 էր. գինը 10 կոպ. Թիֆլիս, 1900 թ.

Բժիշկ Բուդուգեանի նոր հրատարակած գրքը «Մեր նեարդերը» — կարելի է համարել անհրաժեշտ ընթերցանութեան գիրք ամենքին համար։ Ընթերցողները նրա մէջ կը գտնեն անթիւ հետաքրքիր տեղեկութիւններ եւ օգտակար խորհուրդներ նեարդերի հիւանդութիւններին եւ նրանց առողջապահութեան մասին։

Ցանկալի կը լինէր ասել քիչ անհոգութիւն գրողաճի լեզուի եւ գրքի սրբագրութեան մէջ։

К. Каутский. Колониальная политика в прошлом и настоящем. Пер. с нем. 64 стр., 40 коп. С.-Петербург, 1900 г.

Կառավարչական գրքերը — «Գաղութային քաղաքականութիւնը անցեալում եւ ներկայում» — լուրջ ուսումնասիրութիւն չէ, այլ թեթեւ յոգեւածների մի շարք։

Առաջին յօդուածը «Գաղութային քաղաքականութիւնը անցեալում» եւ չորրորդ յօդուածը՝ «Դժուարացի գաղութային քաղաքականութիւնը» — գրված են ձախ ձեւով եւ գուրկ են համոզեցողից յոյժից, թէ եւ պարունակում են իրանց մէջ բազմաթիւ հետաքրքիր փաստեր եւ յուշումներ։

Բոլորովին ուրիշ տպագրութիւն են գործում երկրորդ եւ երրորդ յօդուածները — «Մանչեսթերութեան գաղութային քաղաքականութիւնը» մէջ, համակրել մէկին եւ հակակրել միւսին չէր կարելի, քանի որ նրանք մի եւ նոյն կերպով էին կառավարում, մի եւ նոյն կոտորով էին նրան կեղեքում։ Եւ բայց զրա- նից, անփական կամք եւ արամագրութիւն ցոյց տալը այնքան փոսնգաւոր էր, որ հայի գոյութեան համար ամենափոսնգաւոր նշանաբան պիտի լինէր ստորակի դաւանութիւնը — «ոյլ տէր, եւ ծառայ»։ Բայց չը նայած դրան, հայ ժողովուրդի արեւն էր թափվում պատերազմական գործողութիւնների վայրերում, նրա ստացուածքն էր կողբալով, նրա տունն էր քարուքանդ լինում։ Պարսից զօրքը, չը կարողանալով բաց ձակապատարտ մէջ յաղթութիւն վաստակել, յարձակվում էր թիւրքաց հողերի վրա եւ անաշտողութիւնների վրէժը հանում էր սրի անցկայնելով խաղաղ ազգաբնակչութիւնը, ամենամեծ մասամբ, ի հարկէ, հայ. թիւրքերն էլ նոյն կերպ էին պատասխանում պարսիկներին, նրանք էլ պարսից բաժին Հայաստանի գաւառներն էին անապատ դարձնում։ Պատերազմական գործողութիւնները վերջնականապէս սպառում էին ժողովուրդի տնտեսական միջոցները. սրին եւ կողպուտներին շատ անգամ հետեւում էր սոսկալի սովը՝ զանազան վարակիչ հիւանդութիւններին հետ։ Այդ աղէտներին ակախառնները թողել են սոսկալի նկարագրութիւններ, որոնք յիշենքուհու են սելջուկների, մոնղոլների արշաւանքները։

Բացի այդ պաշտօնական մեծ պատերազմներից, երկու երկիրների մէջ անպակաս էին ներքին մանր կռիւները։ Թէ թիւրքերայում եւ թէ Պարսկաստանում կային տեղական փոքրիկ իրանակալ իշխանութիւններ, որոնք անդադրաբար խռովութիւններ էին յարուցանում, փառասիրական կամ ասելի յաճախ աւազակային ձգտումներով միմեանց վրա էին յարձակվում, երբեմն նաեւ ազատամբում էին կենտրոնա-

թիւնը եւ «Ռուսներին պատկանող երկիրների ընդարձակումն»։ Նրանք լուսաբանում են հարցը, ինչպէս պէտք է, եւ կարգադրում են մեծ հետաքրքրութեամբ։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մինչեւ այժմ վերջնականապէս չէր որոշված, թէ եկող 1901 թուականին լինելու է ընդհանուր կողմնական ցուցահանդէս թիֆլիսում թէ ոչ։ Այժմ կողմնական Գիւղաստեսական ընկերութիւնը առաջել է երկրագործութեան միջնատրութիւնից տեղեկութիւն, որ թոյլ է տրվում այդ ընկերութեանը կազմել ցուցահանդէս։

Յուլիսի 5-ին կողմնական ուսումնական շրջանի հոգաբարձուի պիւնստունը հաղորդեց թիֆլիսի քաղաքային վարչութեանը, թէ թիֆլիս քաղաքի միջնորդութիւնը Հաւաքաբում պրօզիմապիա բանալու վերաբերմամբ քննված է ժողովրդական լուսաւորութեան միջնատրութեան մէջ, որը, իբրեւ, անհրաժեշտ է համարում բազմաթիւ ուսումնարանների թիւը թիֆլիսում, բայց ոչ թէ պրօզիմապիա, այլ որ եւ է արդիւնաւորական դպրոց հիմնելով, որովհետեւ այդպիսի դպրոցներն ասելի են համապատասխանում տեղական ազգաբնակչութեան կարիքներին եւ պահանջներին։ Ի նկատի առնելով միջնատրութեան այդ հայեացքը՝ կողմնական շրջանի պ. հոգաբարձուն խնդրում է թիֆլիսի քաղաքային ինքնավարութեանը հաղորդել իրան, թէ ինչ տիպարի արդիւնաւորական դպրոց ցանկալի էր ունենալ թիֆլիսում եւ թէ ինչ պայմաններով նա կարող էր բացվել, որպէս զի ինքը՝ հոգաբարձուն, շուտապիսի գիւղացուին տալ այդ մասին միջնատրութեանը։

Մուղանի դաշտում բազմաթիւ է մորեխի քանակութիւնը։ Մորեխը սպանում է բամբակի ցանքներին եւ բոստաններին։

Այն ծրագիրը, որ մշակվում է այժմ երկրագործութեան եւ պետական կալուածների միջնատրութեան մէջ կանանց բարձրագոյն գիւղատնտեսական կրթութեան վերաբերմամբ, պետական խորհրդին առաջարկելուց առաջ, նոյնմը ամսին, իր ներկայացուցիչ պիւղաւորտեսական խորհրդի նստաշրջանի քննութեանը։

Ամերիկայիցները մտադիր են Պարիզի ցուցահանդէսին ներկայացրած իրանց պիւղաւորտեսական գործիքները, ցուցահանդէսը փակվելուց յետոյ, տեղեկութիւն Մոսկով եւ այնտեղ բանալ այդ գործիքների յատուկ ցուցահանդէս։ Ամերիկայիցների տաճարկութեանը համակրում

կան իշխանութեան դէմ։ Հնչւո է երեւակայն, թէ ինչ պիտի լինէր անդէն եւ անաշտուպան ժողովուրդի օրը մի երկրում, որ համարեա միշտ պատերազմական դրութեան մէջ էր դանդում, կանօնադր, բանակներ, հրոսակային արշաւախմբերի ոտնակոխ դարձաւ։

Բայց եթէ չը լինէին էլ այդքան արտաքին եւ ներքին կռիւները, բաւական էր եւ թափաբական աղբերի ստեղծած վարչական ձեւը, որպէս զի ժողովուրդը միշտ ճնշված, հարստահարված լինէր։ Գաղաքակրթութեան եւ ամեն մի մտաւոր ու կուլտուրական գործունէութեան անհալ թշնամի հանդիսանալով, թիւրքերն եւ Պարսկաստանը ներկայացրում էին գիւղատրական պետութիւններ, որոնք յենվում էին բռնութեան եւ կեղեքումների վրա։ Ներքին հարուստ էին, երբ կար հարուստ աւար. բայց պատերազմական աւարը մշտական չէր, ուստի աւարի ապահով առարկայ էին դարձված հպտակ ժողովուրդները։ Դրանց մէջ ամենադժբախտները քրիստոնեաներն էին, որոնց ստրկացնելու ու կեղեքելու հրահանգները գեռ իսլամի առաջին դարում էր մշակված Օմար խալիֆի ձեռքով։ Քրիստոնեայ հասարակութիւնը ասլաւս էր (նախը) եւ նրա վրա ծանրացած էր հարկերի մի ամբողջ բեռ։ Բաւական է աչքի առնելու թոյլ Մուլէյանն Մեծի «Կանոնի-ուսլա» օրենսդրքի մէջ սահմանված հարկերը, որպէս զի մի հարեանցի հասկացողութիւն կազմեց, թէ քանի կաշիներ էին քերթվում քրիստոնեաներից։

Ասում ենք հարեանցի, որովհետեւ դրանք միայն պաշտօնապէս սահմանված պետական հարկերն էին, այն ինչ դրանցից դուրս առնվում էր ուսկայից այն ամենը, ինչ կարելի էր առնել։ Ամբողջ միայն կառավարութիւնը չէր, այլ ամեն մի ուժեղ մարդ, տեղական իշխանաւոր Անհաւատ գեաւուրի սեփականութիւնը առնա-

ն վերամանցիները, որոնք կը միանան՝ միասին կազմակերպելու Մոսկովայի ցուցահանդէսը։

Թիֆլիսի պատահական գրասենեակում տեղի ունեցած քննութիւնը ցոյց տուեց, որ նրա մէջ ծառայողները թիւը չափազանց անբաւարար է. այդ պատճառով թէ նամակներն եւ թէ հեռագրիները, նոյն իսկ նրանք, որոնց ժամանակին տեղ հասցնելու համար առանձին վարձ է առնված, ժամանակից ուշ են յանձնվում։ Բացի այդ, Պատահական տեսուչ պ. Լէյքները, որ այժմ գտնվում է թիֆլիսում, ինչպէս լսել է «Тифл. Листок» լրագիրը, միտադիր է միջնորդութեան յարուցանել թիֆլիսում պատահական ծառայողների թիւը աւելացնելու նպատակով։

Բագուի նաւթագործների համար մի ժամանակաւոր խոշոր դժուարութիւն է առաջ եկել զէպի Բաթում ուղարկելու իրանց կերօսները։ Մեծ քանակութեամբ պատրաստի կերօսին չունի այն որակութիւնը, որ պահանջում է Միխայիլօ կայարանում չինամ նաւթանցքի վարչութիւնը։ Բագուի պատրաստ նաւթի մեծ պահեստներ ունեն իրանց գոյնի վերաբերութեամբ միայն 2 1/2 մարի, մինչդեռ Միխայիլօօյում պահանջվում է ասելի բայց գոյնի կերօսին, որ սենի 2 3/4 մարիի նշան։ Նաւթագործները բողոքում են այս կարգադրութեան դէմ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

— Ամերիկայից Պարիզ եկած բօքսական պատգաւաւորութիւնը, զօտորը Լէյքսի ուղեկցութեամբ, ներկայացաւ Դէկաւսէյին արտաքին գործերի միջնատրութեան մէջ։ Նոյն օրը երեւակայն Ֆիլիքսի, Վէստիլի եւ Վոլմարանցի համար տեղի ունեցաւ հանդիսաւոր ընդունելութիւն քաղաքային տան մէջ։ Ընդունելութիւնը պատրաստված էր Պարիզի քաղաքային խորհրդի յանձնաժողովի կողմից։ Քաղաքային տան առաջ հաւաքվեց ժողովրդի խումբ բազմութիւն, որ ողջունում էր պատգաւաւորներին միջնատրութիւններով եւ աղաղակներով ի պատիւ հարուստափրկական հանրապետութեան։ Դրեւիլէլ քաղաքային խորհրդի յանձնարարութեամբ, մի ճառ արտասանեց, որի մէջ յայտնեց Պարիզի շինարարական հանրապետութեան ներկայից անկախութեան քաջ պայաւաններին եւ կենացներն առաջարկեց ի պատիւ Կրիւքերի, Շաէյնի, զինուորների եւ հանրապետութիւնների ամբողջ ազգաբնակչութեան։ Ֆիլիքս յարակալութիւնին յայտնեց թարգմանի միջոցով եւ ասաց. «Թէպէտ եւ մեզ բարբարոս են անուանում, բայց մենք պնդում ենք միջնորդ գաղափարին պահանջի վրա», որից հրաժարվում է Անգլիան։ Մենք մաքաւում ենք մի զօրաւոր պետութեան դէմ։ Մենք կուտում ենք ոչ ոսկու, այլ պաշտպանելու համար մեր ամենաթանկագին բարիքը՝ ա-

սարակ պատկանում էր մուսուլմաններին։ Նոյն իսկ մարդու ամենաանուրախան սրբութիւնը — ընտանիքը գեաւուրի համար անկողնուղակի անփականութիւն չէր։ Ինչ որ գեղեցիկ էր ու թարմ, պատկանում էր տիրողին։ Կատարեալ դժբաղդութիւն էր գեղեցիկ աղայ կամ աղլիկ ունենալը։

Թիւրքերայում ներկրական զնդերը կազմվում էին այն քրիստոնեայ երկխանրից, որոնք խլվում էին իրանց թշուառ մայրերի գրկից։ Դա մի տեսակի դժոխային հարկ էր։ Նշանակված ժամանակներում կատարվում էին մահկանոցները, արտասուեց, ազգայնաբ ոչինչ էին, ծնողական ծոյլից հանված մանուկները կրթվում ու դատարարակվում էին մահմեդական կրօնի մէջ, դառնում էին վայրենի ու արիւնարբու երիւնդներ, որոնք ամենից շատ իրանց նախկին դաւանակից քրիստոնեաներին էին առում եւ տանջում։ Թալան իր սեփական հիւթերից պատրաստում էր իր համար սոսկալի թոյլ — այսպէս էր օսմանեան գիւղական սփստմը։ Քրիստոնեայ երկխանրից պատրաստած զօրքերով անապին նուաճումներ կատարելով, թիւրքը հասած էր լինում իր իշխանի կէսին, մնում էր միւս կէսը — հարեանական երջանկութիւնը, եւ այդպիսի էր նրա ծառայութեան պատրաստ էին գեաւուրների հօտերը։ Մանկածողիկները պետութեան համար էին, բայց նրանց ասելի յաճախ կրկնվող աղջկա ժողովները ամեն մի խանի, փաշայի ու բէկի համար էին լինում։ Այդ տեսակ աղջկածողիկների մի նկարագրութիւն տալիս է Չաքարիա ստրկաւաղը, իսկ անակածողիկների պատճառած ընդհանուր տուգն ու յուսահատութիւնը նկարագրել է Թաղէտս վարդապետ Սեբաստացի *)։

(Կը շարունակվի)

*) Չամչեան, Պատմ. Հայոց, Գ., էր. 513։

զատութիւնն եւ անկախութիւնը: Մեր հակա-
զատութեան կարող է ծնւել մեզ իր բազմութեամբ,
բայց նա երբեք չի կարողանայ խեղդել բոլոր
ներս արտում ազատութեան սէրը: Մենք ու-
զում ենք պահպանել ազատութիւնը եւ յոյս
ունենք, որ կը դադարէ մի օր, երբ մենք էլ մեր
ազատ երկրում կընդունենք աշխիւ ծրարական
ներկայացուցչներին: Այն ժամանակ, երբ
պատգամաւորները գնում էին քաղաքային ար-
նից, ժողովրդի մէջ լսելիքն աղաղակներ ընդ-
գէմ Անգլիայի:

—Աւստրիայում չեկերի օրինակին աշխա-
տում են հետեւել եւ աւստրիական իտալացի-
ները: Ինչպէս յայտնի է, աւստրիական հայրե-
նասիրութեան կենտրոնը, Տիրոյթ, իր ազգա-
գրական կազմութեամբ միակերպ չէ: Երաւրեք
հարաւային իտալացիներն իտալացի-
ներ են, իսկ բոլոր մնացեալ տեղերում ապ-
րում են բուն գերմանացիներ, որոնք պատ-
րաստ են իրանց կեանքը զոհել հարստութեան
թագաւորող տան համար: Չը նայելով, որ ազ-
գայական կռիւ մէջ իտալացիները չեն կարող
աջողութեան մեծ յոյս ունենալ՝ իրանց սակա-
ւաթիւութեան պատճառով, այստեղ ամենաշին-
նարանք, քաջաբերկրով արտաբերւած, եւ գլխա-
ւորապէս նշանաւոր «Էլ փրկված իտալիան»
(Italia irredenta) ընկերութեան կողմից, որի
գործակի վրա գծադրված են ամեն մի իտա-
լացու արտի համար անքննելի թանկագին Մա-
ձինու, Գարիբուլիի եւ Կալուրի անունները,
վաղուց արդէն յուսահատական կոչւ են մը-
ղում աւստրիական պետական գաղափարի դէմ
եւ նոյն իսկ հեռավորական դաշնակցութեան
օրով, թէ քննած եւ թէ արթնած ժամանակ, ե-
րազում են բաժանել Աւստրո-Ունգարիայից
նրա զարմատական ծովազորը: Սակայն մօտ
օրերում Տիրոյթի ազգային-քաղաքական
սկզբի մէջ միաձայն ընդունված է հետեւեալ
վճիռը:—Տիրոյթի տեղական սէյլի իտալական
պատգամաւորները պարտաւորվում են թողնել
գերմանացիները պատահաւ կերպով զինագրկու-
նախկին եղանակը եւ հէնց սէյլի առաջնայից
նստաշրջանից, ամեն հնարաւոր միջոցներով եւ
բոլոր ուժով, յանուն լեզուական սկզբունքի,
պէտք է պահանջեն Տիրոյթի բաժանումը, գեր-
մանական եւ իտալական մասերի եւ աշխատան
այդ նախագիծը ի կատար ածել, թէպէտ եւ
զրա համար հարկաւոր լինէր գիմով անհնայ
օրտաւորելու, որ վերջին երեք տարիների
ընթացքում սովորական երեւոյթների կարգն է
անցել Աւստրիայում:

ՄՇԱԿԻ՝ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՄԱՅ ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԻՆՅՈՒՆ

5 յուլիսի

ՊԵՏԵՐՆՈՒԹԻՒՆ Թուրքի 4-ին Պետերբուր-
գում լուր տարածվեց, որ Պետերբուրգի չի-
նական միախաղի անդամներին այսօր կը յանձ-
նըվեն իրանց անցադրվելը եւ որ նրանք ստիպ-
ված կը լինեն անմիջապէս դուրս գալ Ռուս-
սաստանի սահմաններից: Կարող ենք հաղորդել
անպայման հաւատարմ աղբիւրից, որ ոչ մի
այդպիսի բան տեղի չէ ունեցել:

Ամուրեան գլխորդական չըջանի զօրքերի
հրամանատարը հետադուր է յուլիսի 1 եւ
2-ից հետեւեալը: 1) Աւստր, ժամի 4-ին կէսօ-
րից յետոյ, երբ «Միխայիլ» չողենաւ հինգ ընտ-
նասուներով գնում էր Բլազովիչնակ, չինա-
ցիները Այգուենից սկսեցին թնդանութիւնը եւ
հրացաններ արձակել: Ռուսները անցնում էին
չողենակի վրայից, բայց հրացանները ճիշդ էին
խփում: Սահմանապահ գործակալ գնդապետ
Կոլչիկով վերադարձեց եւ մի կողակի ձիւ
«Միխայիլ» ընտնասուներով հասաւ Բլազով-
իչնակ: Ամուրեան նահանգի զօրքերի հրա-
մանատարը իսկույն մի զօրաբաժին ուղարկեց
մասամբ Ամուրի գետեզրով, մասամբ եւ շո-
ղենակերով, որպէս զի ճանապարհ բանայ մեր
չողենակների համար Այգուենի փողով: Այս բօ-
պէին իտալացիները եկաւ «Բլազովիչնակ» չողե-
նակը, որ դուրս է եկել անտեղից յունիսի
28-ին: Ռուս բանաւորները զաղաւորեցին եւ աշ-
խատանքները Սուդարիի կամուրջի մօտ
Սուդարիի ամրոտում գտնվող չինացի զօրքե-
րի թիւը աւելանում է: Զուրը յորդանում է:
Փայտի պահեստը անջնաւ է եւ այն լուրերը, թէ
Սեմակինի մօտ այրել են վառարանակարը, չեն
հաստատվում: 2) Գնեկալ Գրիբուլից գետու-
նանում է, որ յուլիսի 2-ին, ինքը առաջ խա-
ղաց դէպի Այգուեն: Զօրաբաժինը գնում էր
մեր ամրոտի, երկու թնդանութիւնով գնում:
«Միխայիլ» չողենակը գնում էր զօրաբաժին
հետ գողցնելու, իսկ «Միխայիլ» չողենակը
հետեւի: Հէնց որ զօրաբաժինը մի երեք վերստ
հեռացաւ՝ № 1 պահակաւորից, չինացիներ-
ի կողմից սկսվեց սաստիկ հրացանաձգութիւն
եւ ուղեւորութիւն: Չինական զօրքերի թիւը
չատ մեծ է: Այգուենի ամրոտը յարձակում են
անընդհատ կերպով խրամաններ եւ զրկւած են
թնդանութիւնը, որոնց թիւը հասնում է 40-ի:
Մեր բաւարեան լեզուից մի քանի չինական

թնդանութիւնը երեկոյեան ժամի 8-ին զօրա-
բաժինը, լսելով թնդանութիւնի ձայն Բլազով-
իչնակի կողմից եւ նկատի ունենալով իրան
սպառնացող վտանգը, յետ դարձաւ: «Սեմակին»
չողենակը վրա սպանված են 2, վիրաւորված 5
զինուոր: Բայց զրանից վիրաւորված է մեքե-
նաւորը: «Միխայիլ» ստացաւ ուժեղ ճեղ-
քումք, իսկ «Սեմակին» վրա վնասված է
մեքենան: Սրեւեանից ուղարկված երկու բա-
տալիւն պարունակող զօրաբաժինը՝ Անգրա-
կայան գլխորդի մի խառնուրդի եւ կողակ-
ների մի հարիւրեակի հետ՝ առաջ է խաղում
դէպի Բլազովիչնակ: Այդ զօրաբաժինի յետե-
ւից, որի հրամանատարն է գնդապետ Շվիլին,
կողակի մի ուրիշ զօրաբաժին Արգունեան
գնդի չորս բաժանիւնից են 12 թնդանութիւնից:
Շեմակին չողենակը ծաւալում է բարձրանալ:
3) Բլազովիչնակի հանդէպ գտնվող չինական
Սախալին գեղից այսօր կէսօրից յետոյ, ժամի
մօտ 4-ին, սկսեցին ուժերը եւ հրացաններ
արձակել քաղաքի վրա: Հրացանաձգութիւնը
այժմ էլ շարունակվում է: Երեկոյեան 11 ժա-
մին մեր հրաձգութիւնից այրվեց Սախալինը:
Մենք պատգամաւորներ ենք երկու թնդանութ-
նի մի: Մի զօրաբաժին, բաղկացած երկու վաշ-
տից 6 թնդանութիւնով՝ գնաց դէպի Այգուեն,
մասամբ մեր գետեզրով երէկ երեկոյեան, մա-
սամբ էլ ընտնասուներով այս առաւօտ: Զօրա-
բաժինների հետ գնաց զինուոր Գրիբուլից: Իսկ
քաղաքում կարգադրութիւններ է անում գըն-
դապետ Վոլոյիշնակի: 4) Գնդապետ Վոլոյիշն-
ակի հեռագրում է, թէ սկսեցին հրացաններ
եւ ուժեր արձակել Բլազովիչնակի վրա ցե-
րեկվայ ժամի 6 1/2-ին եւ շարունակում էին
մինչեւ ժամի 9-ը: Չինացիների կողմում կային
2000 հոգի 8 թնդանութիւնով: Մեր կողմից
պատգամաւորներ են 2 թնդանութիւն, պահեստի
բաւարի մի վաշտ եւ 100 կողակ: Մեզանից
սպանված են 2 եւ վիրաւորված 5 զինուոր:
Քաղաքի անցըր վնաս չեն կրել: Սա-
խալինում մեր ուժերը այրեցին երկու
զօրանցի եւ հեռագրական կայարանը: Մտա-
ղիւ ենք գիշերը դէպի դուրս գրո՞հ ապ-
րում: Բլազովիչնակի գետինը: 5) Այսօր,
յուլիսի 2-ին, իտալացիները եկաւ իտալացի,
յուլիսի 27-ին դուրս եկած «Մեծ իշխան Ա-
լեքսանդր» չողենակը, որ բերեց չինական երկա-
թուղւմ ծառայող կանանց եւ երեխաներին,
թուղ 300 հոգի: իտալացիները մօտ 50 վերստ
ներքեւ գտնաւորվում է չինական կամուրջների
դուռը: Բանակի վրանները երեւում են չողե-
նակից: Փայտի պահեստները անվնաս են, գե-
տի ամրոտը չարված նշանները նոյնպէս ան-
վնաս են, ջրի հոսքը ազատ է:

ՏՕԿԻՆՈՒ Կայսրը եւ կայսրուհին նուիրակներ
ուղարկեցին Չինաստանում վիրաւորված դաշ-
նակից զինուորների մօտ, որոնք հիւանդ պա-
կած են իօֆոնամայում եւ Նագասակիում:
Կարմիր իտալի եւազմական ընկերութիւնը մեծ
թուղ գլխով չողենակի քոյրեր ուղարկեց Նագա-
սակի:

ՏԵՄԵՂԻՆՈՒ Այսօր համագումար զօրքերը
ընդհանուր յարձակում գործեցին քաղաքի բնիկ
մասի վրա: Չինացի զինուորից նրանց ուղեւոր-
ծում էին աւելի քան 40 թնդանութիւն, որոնք
մեծ վնաս հասցրին դաշնակից զօրքերին: Չի-
նացիներից լսված է 8 թնդանութիւն: Սաստիկ
թնդանութնաձգութիւնից յետոյ եւրօպայեաներին
աջողվեց թնդանութիւնը դուրս մղել արեւելեան
զինուորներից: սակայն անհնար համարեցին այ-
սօր մուտք գործել քաղաքը: իտալ զօրքերի
մի ուժեղ զօրաբաժին չատ սեղմ կերպով կանգ-
նած է չինական քաղաքի պարիսպների առաջ:
Վաղը եւսականանութիւնի կաշիստեն յարձակու-
մով աւելի քաղաքը:

ՎԱՇԻՆԳՏՈՆ Կանտոնի ամերիկական հիւ-
պատուը հաղորդում է թէ Լի-Պունց-Չանցը
այսօր դուրս եկաւ Կանտոնից, որովհետեւ ան-
ցեալ գիշեր հրովարտակ էր ստացել, թէ նա
նշանակված է Չիլիի փոխարքայ եւ հրաման
անյապաղ գալու այստեղ: Կանտոնում վախե-
նում են, որ Լի-Պունց-Չանցի բացակայու-
թիւնը խռովութիւնների առիթ տալ:

ՎԱՇԻՆԳՏՈՆ Այստեղի չինական զեւապանը
Լօնգոնի չինական զեւապանից հեռագրի ստա-
ցաւ, երկաթուղիների վերատեսուչ Շէնի եւ
Նանկինի ու Վուզանի փոխարքաների ստո-
ղարկութեամբ, որ հաղորդում է, թէ օտարազ-
գի զեւապանները եւ օտարազգիները Պէկինում
յուլիսի 26-ին կենդանի էին եւ վայելում էին
կառավարութեան պաշտպանութիւնը: Այնու-
հետեւ նրանք գիմում են պետութիւններին,
յորդորովով չաւերել Տեանձինը, որովհետեւ
այդ աւերածը կարող է ամենամանր հետեւան-
ներ առաջ բերել չին-եւրօպական առեւտրի
համար:

ԼՕՆԴՈՆ Այստեղի չինական զեւապանը ներ-
կայացրեց արտաքին գործերի մինիստրութեա-
նը նոյնպիսի հեռագրի, որովսին ուղարկեց
Վաշինգտոն իր ընկերովը:

ՆՕՆԿՕՆԳ Լի-Պունց-Չանցի զապաւանը
սպասում են վաղը երէկ Կանտոնում նրան աչ-
ցելիցին բոլոր օտարազգի հիւպատոսները, բայց
նրանց չաջողվեց համոզել նրան, որ չը գնայ
դէպի հիւսիս: Չինացիներն ասում են, թէ նա
տանում է իր հետ փոխարքայական կնիքը,
որպէս զի նրա բացակայութեան ժամանակ
անկարելի լինի կոշտաթղթեր հրատարակել:
Մի չողենակ Կանտոնից լուր բերեց, թէ չինա-
ցիները զինուորական բանակ են գնում Բօկի
մարտկոցների հետեւում: «Սեւ գրօշակներ»
պետ Լինլի հրաման ստացաւ իր զօրքերով
գնալու դէպի Պէկին: Չինացիները ասում են,
թէ Լի-Պունց-Չանցի բացակայութեան ժամա-
նակ զրուծիւնը կը բարեօքլի, եթէ միայն
բացակայէ Լինլին եւս, որ երկուդի մէջ էր
պահում Եւոս փոխարքային:

ԼՕՆԴՈՆ, Յունիսի 20-ին հաղորդում են
Տեանձինից, թէ բոլոր դաշնակից զօրքերը,
բացի նրանցից, որոնք թողնված են օտարազ-
գիների զաղութները պաշտպանելու համար,
միացեալ յարձակումն գործեցին քաղաքի չի-
նական մասի եւ արեւելակողմում գտնվող չի-
նական թնդանութիւնների վրա: Լուսաւային դաշ-
նակիցների 42 թնդանութիւնը սկսեցին կրակ
թափել քաղաքի վրա եւ զարհուրել աւերում-
ներ պատճառեցին: Ահալին չինութիւններ
բոցերի մէջ էին, չինացիների համարեա բոլոր
թնդանութիւնը, որոնք գտնվում էին քաղա-
քում, դատապարտվեցին լուծեան: Մի եւ
նոյն ժամանակ 1,500 ուսաներ, ֆրանսիական
եւ գերմանական սակաւաթիւ զօրաբաժինների
օգնութեամբ, յարձակումն գործեցին այն 8
թնդանութիւնների վրա, որոնք տեղաւորված էին
քաղաքի արեւելեան մասում, երկաթուղու
գծի մօտ: Թէ թնդանութիւններ եւ թէ ամուր-
թիւնները, որոնք կառուցված էին թըշ-
նամու ձևով եւ զինուորված հինգ թնդա-
նութիւնով, առկա են: Վառօղի պահեստը օ-
ղն է թըռցւում ֆրանսիացիների ձեռքով: Մի
եւ նոյն ժամանակ բոլոր աղատ բրիտանական,
ամերիկական, եւազմական եւ աւստրիական
զօրքերը, որոնց միացան մնացած ֆրանսիա-
ցիները, նորից յարձակվեցին արեւմտեան զի-
նացիների վրա եւ թէպէտ դուռեցին նրան,
բայց կարճ ժամանակից յետոյ՝ ստիպված էին
նորից դիմել չինացիներին: Երեք ժամ տե-
ւաղ կրակից յետոյ՝ վերջապէս աջողվեց եւազո-
նական, բրիտանական եւ ֆրանսիական զա-
տային թնդանութիւնների անընդհատ աւղաղող
կրակի միջոցով հալածել թնդանութիւնը, որ մինչ
այդ ժամանակ սպանել է ճշտածից հրացա-
նաձգութիւն էր անում: Երբ զինարանը դա-
տարկված էր թնդանութիւնի ամերիկացիները, ֆը-
րանսիացիները, եւազմացիները եւ Վալլիսի
հրացանաձիգները յարձակումն գործեցին քա-
ղաքի չինական մասի վրա: մնացած անգլիա-
ցիները մնացին, որպէս պահեստի զօրք:
Մտադրութիւն կար առնել քաղաքը՝ յար-
ձակվելով նրա վրա բոլոր կողմերից եւ
բոլոր զօրքերով: Եւազմացիները հետեւեալները եւ
թնդանութնաձիգները հասան քաղաք, նրանց
օգնում էին ամերիկացիները, ֆրանսիական հե-
տեւակները եւ բրիտանացիները: Որովհետեւ
անմիջապէս մտնել քաղաքը անհնար էր՝ ուս-
տի զօրքերը բանակ զրին նրա մօտ: Դաշնա-
կիցների զօրքը վերին աստիճանի ծանր կո-
րուստներ ունեցաւ: առանձնապէս վնասվեցին
ֆրանսիացիները, ամերիկացիները եւ եւազո-
նացիները: Մանրամասնութիւնները — վաղը
վիճելու է, որ թնդանութիւնը այլ եւս չունի ամուր-
վառօղ եւ նա գործ է ածում սովորականը:

ՊԵՏԵՐՆՈՒՆ Երբ տեղական իշխանութիւն-
ներին յայտնի դարձաւ, որ քաղաքի թափա-
նը չիլիներ, որոնք վատ անուս ունեցող օտար-
երկրացիներ են եւ իօսանենաւորեցից գալով՝ ան-
կարգութիւններ են առաջացնում պատերազմի
ժամանակ ու մտադրվում են միանալ բօքսերին՝
580 հոգի այդ օտարերկրացիներից ձերբակալվե-
ցին: Այդ մասին տեղեկութիւն տալով հիւպատոս-
ներին՝ յայտնվեց նրանց, թէ ձերբակալվածները
աղատ կը թողնվեն միայն այն դէպքում, երբ
հիւպատոսները երաշխաւոր կը լինեն նրանց
վաղը համար: Բօքսերը ամբարցնում են զիւ-
րերը Պետերբուրգի հիւսիսակողմում:

ՌԱՖԱՐՕՎՍԿԻ Թուրքի 3-ին հաղորդում են,
թէ այն չարժուքը, որ կատարեց զինեւա-
ւոր զօրքերի համար զօրաբաժինը Ամուր գետի
ձախ ամրոտի դէպի Այգուեն եւ Բլազովիչնակի
ոմբակոծումը ցոյց տուին, որ մենք գործ ու-
նենք իր քաղաքի կազմով եւ արձակած

զինակների ու ուժերի ահալին քանակու-
թեամբ լուրջ հակառակորդի հետ: Այդ հանգա-
մանքը վկայում է, որ Այգուեն-Սախալին գծի
վրա հրազենների մեծ պաշար է ամբարված,
որտեղ եւ կենտրոնացած են չինացի զօրքերը
թնդանութիւնների հետ միասին: Զանգեյսան չըջա-
նանում մանջուրական գիւղերը դատարկվել են
բնակիչներից: մնացել են միայն դառաւնաւ
մանջուրները, իսկ այն բոլոր մարդիկ, որոնք
ընտանիքները տեղափոխվել են ալ ամբար: Զա-
նգեյսան չըջանում թափառում են չինական լու-
գիւնաւորված զօրաբաժիններ: Գելչինի եւ Զա-
վիլինի գաւառամասերը կազմակերպում են
կամաւորների գնդեր: Այսօր դեռ եւս չինացի-
ները ոչ մի թնդանական գործողութիւն չեն
ցոյց տուել, բայց երեւում է, որ թնդանութիւ-
նի թիւը Բլազովիչնակի դէմ քաղաքացնում
են: Գրիբուլի զօրաբաժինները վերադարձան
քաղաք:

ՌԱՖԱՐՕՎՍԿԻ Թուրքի 27-ին արեւելեան
գծի վրա, Տաիմօզու կայարանի մօտ, փոխ-
գնդապետ Դինիսի հարիւրեակի վրա, որ գը-
նում էր իտալացի, յարձակումն գործեց մի
խումբ, որ բաղկացած էր 400 հոգուց: իտալե-
ցիները մեծ կորուստներով, շարքերակից
սպանված է մէկը, ծանր վիրաւորված են 3-ը,
թեթեւ կերպով մէկը: 11-րորդ բաժնի ծառա-
յողները խմբվել են Մուզանձանում: Այդ բաժ-
նի բոլոր չինութիւնները այրված եւ կողոպտ-
ված են: Հեռագրական հաղորդակցութիւնը
իտալացի հետ կորված է: Լուրերին նայելով
իտալեան վառարանը դրութեան մէջ է:

ԲԱՐՏՈՎԵՇՉԵՆՍԿԻ Թուրքի 4-ին: Երկրորդ
օրն է արդէն, որ Բլազովիչնակը ոմբակոծ-
վում է չինացիներից, Սախալինի կողմից: Լուր
կայ, թէ ուսաները առել են Այգուեն: Կալիա-
նից ուսաները դուրս են եկել եւ կեսօրացում
սպասում են նրանց զապաւանը: Որպէս լուս-
վում է, Բլազովիչնակում կան սպանվածներ:
ՊԱՐԻՉԻ Ծանգայի ֆրանսիական հիւպատո-
սի հեռագրերը, ուղարկված յուլիսի 3-ին,
հաղորդում է, թէ Շէն հերքում է զեւապաննե-
րի կոտորածը Պէկինում:

ԼՕՆԴՈՆ Համայնքների ժողով: Բրոգրիկ
հաղորդում է, թէ վերջին օրվայ ընթացքում
Տեանձինի բրիտանական հիւպատոսից եւ Չի-
նաստանում գտնվող բրիտանական զօրքերի
հրամանատարից տեղեկութիւններ չեն ստացված:
Առհասարակ չեն հաստատվում այն լուրերը,
որոնք ստացվել էին Շանգայում դաշնակից-
ների յարձակման մասին Տեանձինի վրա:

ՇԱՆԳԱՅԻՆ Թուրքի 4-ին: Յունիսի 26-ին
Պայիտանում, Շանց նահանգի գլխաւոր քա-
ղաքում, սպանված են 40 օտարերկրացիներ եւ
100 չինացի բրիտանականներ: Հազարաւոր լաւ
զինաւորված չինացիներ գտնվում են Շանգ-
այի չըջակալքում: Օտարերկրացիների դէմ
ուղղված յարձակում արագութեամբ տարած-
վում է միջին եւ հարաւային Չինաստանում:
Այս հաղորդում են, թէ պրինց Չին եւ միւս
բարձրաստիճան մանդարինները, որոնք բարե-
կամարար են վերաբերվում դէպի եւրօպայի-
ները, առաջարկեցին Բօքսու Գարտին ծրա-
տեալ կերպով փախչել, որ չատ հեռա կը լի-
նէ, որովհետեւ նա վաճ խօսում է չինարէն,
բայց Գարտ մերժեց միայնակ փախչելու ա-
ռաջարկը: նա չը կամեցաւ թողնել միւս եւ-
րօպայիներին: Յունիսի 28-ին, իբր թէ, Գարտ
սպանված է:

ԿԱՆՏՈՆ Հիւպատոսների հետ ունեցած խօ-
սակցութեան ժամանակ, Լի-Պունց-Չանց յայտ-
նեց, որ նա երկուդ է կրում օտարազգի զեւ-
ապանների վրձնակ մասին: Չինաստանում Մի
եւ նոյն ժամանակ նա հաղորդեց, թէ Սօլու-
բիւրից եւ Դէլիասէից պահանջներ է ստացել
զեւապանաների պահպանութեան վերաբեր-
մամբ եւ սպանվածներ չինացի բարձրաստի-
ճան մանդարիններին, որոնցով պատասխա-
նատուութիւն է գնվում: նրանց վրա զեւապաննե-
րի սպանութեան դէպքում Լի-Պունց-Չանց
հաղորդել է այդ խօսքերը կայսրուհուն եւ չէ
կասկածում, որ նրանք չատ կը նպաստեն զեւ-
ապանների փրկութեանը:

ՏԵՄԵՂԻՆՈՒ Օտարերկրացի զօրքերը կորցրին
460 մարդ սպանված եւ վիրաւորված:

ՇԱՆԳԱՅԻՆ Թուրքի 4-ին հաղորդում են
չինական աղբիւրից, թէ պրինց Տուան հրա-
տարակել է մի հրաման, որի մէջ ժամանակա-
միջոց է նշանակված ընդհանուր ապստամբու-
թեան համար: Շանգայի չինացիները որոշակի
կերպով սպասում են հրաձգութիւն սկսել
օտարերկրացի զօրքերի վրա, եթէ նրանք ափ
իջնելու լինէին պայտեղ:

